

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Впродовж останніх п'яти років відбувається прогресивне реформування окремих видів правової діяльності в Україні, таких як: судова діяльність, адвокатська. Інститут нотаріату також не став виключенням в процесі вдосконалення правових механізмів держави, адже нотаріальна діяльність є важливим механізмом захисту прав й законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Саме тому забезпечення розвитку нотаріату в Україні є актуальним й важливим питанням сьогодення. В статті проаналізовано доцільність законодавчої ініціативи щодо впровадження в систему нотаріату уповноважених осіб органів юстиції; проведено порівняльний аналіз вимог, що висуваються до діючих приватних нотаріусів та уповноважених осіб органів юстиції; опрацьовано висновки експрес-експертизи Нотаріальної палати України щодо запропонованих змін у системі нотаріату; запропоновані напрямки розвитку й вдосконалення нотаріальної діяльності в Україні.

Ключові слова: приватний нотаріус, уповноважена особа органу юстиції, реформування нотаріату, інститут нотаріату, Нотаріальна палата України

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Зазначені конституційні положення є чи не найголовнішими векторами діяльності правової держави, однак втілення й реалізація зазначених норм можливе лише через досконалі та дієві правові механізми. Так, впродовж останніх п'яти років відбувається прогресивне реформування окремих видів правової діяльності в Україні, таких як: судова, адвокатська (впровадження адвокатської монополії) тощо. Вдосконалення нотаріальної діяльності в Україні не стало виключенням в реформуванні правових механізмів держави, адже інститут нотаріату є важливим механізмом захисту прав й законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Саме тому забезпечення розвитку нотаріальної діяльності в Україні є актуальним й важливим питанням сьогодення.

Науковими дослідженнями в сфері нотаріальної діяльності в Україні займалися такі вітчизняні вчені, як Баранкова В.В., Гулевська Г.Ю., Єрух А.М., Ждан М.Д., Комаров В.В., Нелін О., Фурса С.Я. та інші. Та й надалі досить актуальним є подальший розвиток й вдосконалення правових механізмів інституту нотаріату в Україні. Метою дослідження статті є аналіз окремих законодавчих пропозицій, їх практичний аспект реалізації, викладений у Проекті Закону від 01.10.18 р. № 9140 до діючої системи нотаріату.

На комітет з питань економічної політики було винесено Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості від 01.10.2018 р. № 9140 (далі – Проект Закону № 9140) [6]. Зазначеним законопроектом було запропоновано низку змін до Закону України Про нотаріат від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ (далі Закон № 3425-ХІІ) [2], зокрема впровадження у нотаріальну діяльність уповноважених осіб органів юстиції, діяльність яких буде спрямована на вчинення таких нотаріальних дій для осіб, які проживають (zareєстровані) у селах, селищах, селищах міського типу та містах районного значення.

З приводу цього виникає низка питань: ким є уповноважена особа органів юстиції, які вимоги висуваються до таких осіб, де уповноважена особа буде здійснювати правочини, хто має контролювати діяльність таких осіб та інші питання? Проведемо порівняльний аналіз вимог, які висуваються до приватного нотаріуса за Законом № 3425-ХІІ та уповноваженої особи органу юстиції за Проектом Закону № 9140. Отримані результати наведені в таблиці.

Порівнявши лише декілька аспектів діяльності приватного нотаріуса та уповноваженої особи органу юстиції, можна дійти висновку, наскільки запропоновані законодавцем ініціативи суперечать діючому інституту нотаріату в Україні, а саме:

по-перше, державне регулювання, контроль, організація нотаріату, державна реєстрація або консультація в державній нотаріальній конторі впродовж двох років, стажування в органах нотаріату впродовж трьох місяців не надають достатнього, необхідного досвіду особі для вчинення нею нотаріальних дій, що зазначені в ст.36-1 Законопроекту № 9140;

по-друге, необхідно звернути особливу увагу до вимог ст.25 Закону № 3425-ХІІ щодо

облаштування робочого місця (контори) приватного нотаріуса. Робоче місце (контора) має відповідати таким умовам: 1) забезпечувати дотримання нотаріальної таємниці; 2) давати можливість кожному приватному нотаріусу, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність;

Перелік ознак	Закон України № 3425-ХІІ	Проект закону № 9140
	Приватний нотаріус	Уповноважена особа органу юстиції
1. Ким є уповноважена особа на вчинення нотаріальних дій	Фізична особа уповноважена державою	Посадова особа головного управління юстиції
2. Вимоги до особи, яка може вчиняти нотаріальні дії	Повна вища юридична освіта	Вища юридична освіта, але не нижче першого рівня (бакалавр)
	Володіння державною мовою	-
	Стаж роботи у сфері права не менш як 6 років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як 3 роки;	Стаж роботи у Міністерстві юстиції України, Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах безпосередньо пов'язаних з державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату, державної реєстрації або консультантом державної нотаріальної контори не менш, як 2 роки, пройшла стажування в органах нотаріату та державної реєстрації не менше 3 місяців
	Склала кваліфікаційний іспит	-
	Отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю	-
	Не має судимості, особа з повною цивільною дієздатністю	-
3. Перелік нотаріальних дій	Перелік нотаріальних дій в межах нотаріального округу, зазначений у ст. 34 Закону № 3425-ХІІ	Відповідно до ст. 36-1 для осіб, які проживають (zareєстровані) у селах, селищах, селищах міського типу та містах районного значення, зокрема: 1) посвідчення правочинів (договори купівлі-продажу, міни, дарування, довіреності); 2) видача свідоцтва про право на спадщину; 3) видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя; 4) видача дублікатів нотаріальних документів, що зберігаються у справах уповноваженої особи органу юстиції
4. Місце вчинення нотаріальних дій	Робоче місце (контора) в межах нотаріального округу	Приміщення, визначене наказом відповідного Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головного управління юстиції в області, місті Києві та Севастополі
5. Підстави припинення нотаріальної діяльності	Ст. 30 Закону № 3425-ХІІ, зокрема анулювання свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю, у випадках передбачених ст.12 зазначеного Закону	Призначення та звільнення з цієї посади здійснюється за погодженням з Міністерством юстиції України (ст.3)

5) кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну

діяльність у його межах; 6) бути пристосованим для роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті [2]. Крім того, до початку нотаріальної діяльності

приватним нотаріусом проводиться перевірка відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим Законом № 3425-ХІІ умовам, за результатами якої складається акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса [2]. В Законопроекті № 9140 взагалі відсутні вимоги щодо оформлення й сертифікації робочого місця уповноваженої особи міністерства юстиції. Крім того, наскільки вільними під час вчинення нотаріальних дій буде доступ до відомостей Єдиного державного демографічного реєстру Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України? Адже, наприклад, у селах, селищах доступ до мережі Інтернет може бути обмеженим та технічно неможливим;

по-третє, виникає питання щодо захисту робочого місця уповноваженої особи міністерства юстиції, адже до приватного нотаріуса висуваються досить високі вимоги щодо захисту його робочого місця (контори) та зберігання печаток, штампів, бланків нотаріальних документів та нотаріального архіву (п.п. 7.3., 7.4 Наказу Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5) (далі – Наказ). Так, п. 7.3. Наказу передбачено такий вид захисту, як встановлення охоронної сигналізації у приміщенні робочого місця (контори) нотаріуса, двері у приміщенні повинні бути металеві або захищені металевим ролетом, вікна повинні бути обладнані металевими ґратами або захисними ролетами незалежно від поверху, на якому розташоване приміщення. Відповідно до п.7.4. Наказу, архів приватного нотаріуса та документи нотаріального діловодства мають зберігатися у металевій(их) шафі(ах) у робочому кабінеті приватного нотаріуса (в окремій кімнаті) або у відповідно обладнаній для цього кімнаті. У кожного приватного нотаріуса повинен бути окремий вогнестійкий сейф для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів [4]. Вимоги щодо захисту робочого місця уповноваженої особи міністерства юстиції законодавцем також не визначені, а тому унеможливають здійснення його діяльності відповідно до принципів неухильного забезпечення дотримання нотаріальної таємниці при вчиненні нотаріальних дій, суворості збереженості нотаріальних документів, печатки та штампів, спеціальних бланків нотаріальних документів та архіву;

в-четверте, шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі

(ст. 27 Закону № 3425-ХІІ). Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України (ст. 21 Закону № 3425-ХІІ). Оскільки державний нотаріус призначається на посаду в державну нотаріальну контору або державний нотаріальний архів, які є юридичними особами відповідно до ст. 17, ст. 23 Закону № 3425-ХІІ, то таке відшкодування відбувається в порядку ст. 1172 ЦК України, де зазначено, що юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків [3]. Проектом Закону № 9140 законодавець повинен був передбачити порядок відшкодування шкоди у разі незаконних дій або недбалості уповноваженої особи органу юстиції;

по-п'яте, в ст. 6-1 Проекту Закону № 9140 зазначено, що призначення на посаду уповноваженої особи органу юстиції та звільнення з цієї посади здійснюється за погодженням з Міністерством юстиції України [6] та законодавець не роз'яснює з яких саме підстав може бути звільнена така особа, у разі яких дій припиняються повноваження таких посадових осіб тощо.

Необхідно зауважити, що Нотаріальна палата України, яка є компетентним та спеціалізованим органом, відповідно до своїх повноважень провела експрес-експертизу Проекту Закону № 9140, відповідно до якої, запропоновані законодавцем вдосконалення нотаріальної діяльності:

руйнують основи децентралізації в Україні, оскільки законопроект нівелює можливість здійснення законних повноважень щодо оформлення спадщини та надання певних реєстраційних послуг територіальними громадами;

призведуть до значних корупційних ризиків та зловживань, адже уповноважені особи органу юстиції призначатимуться територіальними управліннями юстиції, які здійснюють контроль за нотаріатом;

відкривають великі можливості для рейдерських захоплень, оскільки уповноважені особи органу юстиції зможуть реєструвати права на землю, договори купівлі-продажу, дарування та міни, правочини щодо іншого нерухомого майна та корпоративних прав тощо, при цьому не прив'язуючись до відповідної території;

ставлять під сумнів безспірність вчинення нотаріальних дій та їх якість – уповноваженим особам органу юстиції надано право вчиняти нотаріальні дії без спеціального свідоцтва, без трирічного досвіду роботи у нотаріаті, без кіберзахисту робочого місця.

Члени Нотаріальної палати України, які проводили експрес-експертизу Проекту Закону № 9140, висловили свою слушну думку щодо запропонованих змін та дійшли висновку, що в цілому вони суперечать принципам діяльності Міжнародного союзу нотаріату, до якого Україна входить із 2013 року та існування будь-яких «квазінотаріальних органів» є порушенням взятих Україною на себе зобов'язань щодо створення транскордонного надання нотаріальних послуг, яке передбачено статтею 96 Угоди про асоціацію України з ЄС та Додатком XVI-E переліку зобов'язань України щодо транскордонних послуг (в який включений і нотаріат) [5].

Експрес-аналіз Нотаріальної палати України, на думку автора, є виваженим та обґрунтованим, однак необхідно вказати на додаткову не менш вагому причину недоцільності створення інституту уповноважених осіб органу юстиції – це значне бюджетне навантаження, адже наразі більш нагальною є потреба у забезпеченні та відновленні належного функціонування державного нотаріату в країні для надання послуг, зокрема, соціально незахищеним верствам населення.

Провівши аналіз деяких аспектів вдосконалення нотаріальної діяльності, можна зробити висновок, що запропоновані зміни є недоцільними та суперечать вимогам Закону № 3425-ХІІ, а також багатьом підзаконним нормативно-правовим актам, що регулюють, організують та контролюють нотаріальну діяльність в Україні. Взагалі, за даними Єдиного реєстру нотаріусів, всього по Україні на 2018 р. нараховується 5599 приватних нотаріусів [7], а це в середньому 223 приватних нотаріуса на 1 область, з урахуванням АРК. Для порівняння у 2018 році кількість адвокатського корпусу налічує майже 40 тисяч правників, що більше, ніж в 7 разів перевищує кількість нотаріусів в Україні. Дана статистика свідчить про те, що професія нотаріуса є престижною та відповідальною, адже нотаріус: уповноважена державою особа; нотаріус є гарантом збереження нотаріальної таємниці; до нотаріуса пред'являються досить високі вимоги кваліфікації та до-

пуску до професії тощо. Всі ці вимоги є діючими на всій території України, незважаючи на місце, де саме вчиняється нотаріальна дія, чи то в селах, селищах, селищах міського типу, містах районного значення, чи то в містах обласного значення, а тому впровадження нового інституту уповноваженої особи міністерства юстиції є суперечливим аспектом, що протирічить основним засадам і принципам здійснення нотаріальної діяльності. Етапами розвитку й вдосконалення нотаріальної діяльності, на думку автора, мають бути, зокрема:

1. Розрахунок необхідної кількості нотаріусів на відповідну чисельність населення;

2. Аналіз та вибірка тих сіл, селищ, селищ міського типу, міст районного значення, в яких немає нотаріусів або нотаріусів недостатньо;

3. Заохочування приватних нотаріусів для здійснення нотаріальної діяльності саме в тих селах, селищах, селищах міського типу, містах районного значення, в яких немає нотаріусів або нотаріусів недостатньо шляхом пільгового оподаткування їх діяльності, надання додаткових привілеїв від держави, наприклад, зарубіжний обмін нотаріусами, стажування в інших країнах, відвідування міжнародних конференцій тощо;

4. Відновлення, вдосконалення, створення сучасних умов для належного функціонування державного нотаріату.

Цікавою є практика Естонії, так на 1,3 млн. населення працює лише 90 нотаріусів, адже в країні встановлені квоти на інститут нотаріату. У віддалених регіонах, або ж якщо нотаріус помер і до призначення нового, працюють кандидати на посаду нотаріуса – тобто ті, хто склав іспит і чекає на звільнення місця по квоті. Окрім того, існує поняття заступника нотаріуса. Для цієї посади також складається іспит. Заступник може замінювати нотаріуса під час його відпустки або їхати працювати туди, де нотаріус тимчасово відсутній [8]. Деякі практичні аспекти нотаріальної діяльності в Естонії також можуть бути корисними й необхідними для нотаріату в Україні та заслуговують на увагу та подальше дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Про затвердження Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності: Наказ Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-11>
5. Нотаріальна палата України Експрес-експертиза законопроекту № 9140 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості». URL: <http://npu.org.ua/news/ekspres-ekspertiza-9140/>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості: Проект Закону від 01.10.2018 р. № 9140 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64707

7. Єдиний реєстр нотаріусів. URL: <http://ern.minjust.gov.ua/pages/default.aspx>

8. Українські нотаріуси дізнались як працюють естонські колеги. URL: https://zib.com.ua/ua/135257-ukrainski_notariusi_diznalis_yak_pracyuyut_estonski_kolegi.html

Sokolova Y.

SOME PROBLEMS OF LEGISLATIVE IMPROVEMENT OF NOTARIAL ACTIVITY IN UKRAINE

During the last five years there is progressive reformation of separate types of legal activity at Ukraine, such as: judicial, advocate. Notarial activity also did not become an exception in the process of perfection of legal mechanisms of the state, in fact an institute of notarialness is the important mechanism of protection of rights and legal interests of physical and legal persons. And that is why providing of development of notarial activity in Ukraine is the pressing and important question of present time. In the article expediency of legislative initiative is analysed in relation to introduction in the system of notarialness of the authorized persons of organs of justice; the comparative analysis of requirements that is pulled out to the operating private notaries and authorized persons of organs of justice is conducted; the conclusions of express examination of the Notarial chamber of Ukraine are investigational in relation to offer changes in the system of notarialness; offer directions of development and perfection of notarial activity are in Ukraine.

Keywords: private notary, authorized face of organ of justice, reformation of notarialness, institute of notarialness, Notarial chamber of Ukraine

Соколова Я.А.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

На протяжении последних пяти лет происходит прогрессивное реформирование отдельных видов правовой деятельности в Украине, таких как: судебная, адвокатская. Нотариальная деятельность также не стала исключением в процессе совершенствования правовых механизмов государства, ведь институт нотариата является важным механизмом защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц. А потому обеспечение развития нотариальной деятельности в Украине является актуальным и важным вопросом современности. В статье проанализирована целесообразность законодательной инициативы относительно внедрения в систему нотариата уполномоченных лиц органов юстиции; проведен сравнительный анализ требований, которые выдвигаются к действующим частным нотариусам и уполномоченным лицам органов юстиции; исследованы выводы экспресс-экспертизы Нотариальной палаты Украины относительно предложенных изменений в системе нотариата; предложены направления развития и совершенствования нотариальной деятельности в Украине.

Ключевые слова: частный нотариус, уполномоченное лицо органа юстиции, реформирование нотариата, институт нотариата, Нотариальная палата Украины.